

سیاسه‌تا توركیا به‌رامبه‌ر كه‌ركوكی 2003 – 2005

یوسف محمد یوسف* و میهقان عارف عبدالرحمن**

*پشكا زانستین سیاسی، كولیژا یاسا و رامیاری، زانکویا نه‌وروز، هه‌ریما كوردستانی-عیراق

**پشكا میژوو، كولیژا زانستین مروفاپه‌تی، زانکویا دهۆك، هه‌ریما كوردستانی-عیراق

((میژوو یا ورگرتنا فه‌كولینی: 22 شواتی، 2023، میژوو ی ره‌زامه‌ندیا به‌لافكرنی: 3 گولانی، 2023))

پوخته

د سیاسه‌تا ده‌رته یا توركیادا هنده‌ك بنه‌مایین جیگر و نه‌گور به‌رامبه‌ری هه‌ریما كوردستانی هه‌نه ژوانا، نابیتن ده‌وله‌تا كوردی ل عیراقی به‌یته دامه‌زراندن، نابیتن كورد لسهر هه‌ر دوو باژیری مووسل و كه‌ركوكی زالبن، بهیچ شیوه‌یه‌کیی نابیتن كه‌ركوك بكه‌قیته د چارچوقی سنوری هه‌ریما كوردستانی، چونکی ب باژیره‌کی توركومانا ب ناف دكه‌تن، لی د راستیدا نه‌نقهره پرسا توركومانا بو به‌رژه‌وندیین خو ژ دوو لایقه بكاردئینیتن، ژ رویی سیاسیقه داكو كورد كونترول كه‌ركوكی نه‌كهن و ل ئاینده‌یدا نه‌بیته ژیده‌ره‌کی ئابوری یی به‌یز بو دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا كوردی، ژ رویی ئابوریقه نه‌نقهره ته‌ماعاری د نه‌فتا كه‌ركوكیدا هه‌یه وه‌ك ژیده‌ره‌کی ده‌وله‌مه‌ند، ئەف چه‌نده دبیته هوکاره‌کی سهره‌کی كو توركیا سیاسه‌تا خو یا به‌رده‌وام هه‌مبه‌ری كه‌ركوكی هه‌بیتن. توركیا كوردی عیراقی وه‌ك گه‌ف لسهر ئیکپارچه‌یا وه‌لاتی خو ته‌ماشه‌دکه‌ن، ژبه‌ركو نه‌گه‌ر مافین خو یین سیاسی و نه‌ته‌وه‌ی ل عیراقی وه‌رگرن، دئ کاریگه‌ریا راسته‌وخو لسهر كوردی توركیا ژی هه‌بیتن، توركیا به‌رده‌وام فشارا ل ده‌سته‌ه‌لاتا به‌غدا دكه‌تن كو كورد نه‌گه‌نه مافین خو، هه‌روه‌سا فشار و گه‌فا دژی حكومه‌ت و سه‌رکردایه‌تیا هه‌ریما كوردستانی بكاردئینیتن كو بهیچ شیوه‌یه‌کیی داخو‌ازا جودابوونی ژ عیراقی نه‌كهن.

په‌یفین سهره‌کی: عیراق، توركیا، ئەمریکا، هه‌ریما كوردستان، كه‌ركوك، بېشمه‌رگه.

پیشه‌کی

فاکته‌ری نیف ده‌وله‌تی یی هاریکاریتین، بو نمونه ل سالا 2003 ده‌م ده‌سته‌ه‌لاتا عیراقی هاتیه ژناقبرن، ئەف چه‌نده ده‌لیقه‌یه‌کا باشبوو، بو ده‌ستخستنا فیدرالیه‌تی ل عیراقی، سهره‌رایین كو توركیا دژی بوو. گرنه‌گه به‌یته به‌رچافكرن كو جه‌ن توركیا بو هه‌ریما كوردستانی گه‌له‌کی گرنه‌گه، چونکی ده‌رگه‌هه بو گه‌هشتنا كوردستانی ب ئەوروپا، ب تاییه‌تی ژ رویی ئابوریقه، چونکی هه‌ریما كوردستانی دشیتن نه‌فت و غازا خو بو بازارین جیهانی فه‌گوه‌یزیتن، دیسان ژلایین وه‌به‌ره‌پنانیقه ژی ب ده‌هان کومپانیین تورکی دشین ل كوردستانی کار بکه‌ن، ئەف چه‌نده دبیته ژیده‌ره‌کی باش بو بوژاندنا ئابوری توركیا، د هه‌مان ده‌مدا هه‌ولیر ژی دشیتن ئەفین چه‌ندئ ب ده‌لیقه وه‌رگرتین بو گوهرینا هه‌لوپستین نه‌نقهره ژ دژایه‌تیکرنی بو پاراستنا به‌رژه‌وندیین

ب درېژاها میژوو یا کوماری توركیا، دژایه‌تیه‌کا سهرسه‌ختا كوردان کریه و دان ب هه‌بوونا وان وه‌ك نه‌ته‌وه نه‌کریه، نه‌به‌س ل باکورئ كوردستانی به‌لکول سهرانسهری كوردستانی، له‌ورا دژی ده‌ستقه‌ئینانا مافی كوردان بوویه ل عیراقی، راسته نه‌نقهره پوله‌کی کاریگه‌ر د رودان و ویزگه‌هین گرنه‌گدا یین پشتی سالا 1991 به‌رامبه‌ری كورددا ل عیراقی گیرایه، سهره‌رایین فشار و گه‌فین به‌رده‌وامین نه‌نقهره لسهر باشوری كوردستانی بو ده‌ستقه نه‌ئینانا مافین خو، لی یا سهرکه‌فتی نه‌بوویه، چونکی كورد دشین سودی ژوان رودان و پیشه‌هاتا وه‌رگرن، یین ژبه‌ر بارودوخ نافعوی عیراقی په‌یدادبن، ب مهرجه‌کی نه‌گه‌ر كورد ئیکگرتی بن و

تەوهری ئیکێ: ههول و بزاقین کۆنترۆلکرنا هەریمما کوردستانی ژلایێ تورکیا

ل دەستپیکایا پەیدا بوونا هەزرا ژناقیرنا دەستەهلاتا عێراقی ژلایێ ئەمریکا، تورکیا یا نەرازیبوو ژبەرکو وەسا ددیت، دەمێ دەستەهلاتا عێراقی بەیتە ژناقیرن، دێ دەولەتا سەر بەخۆیا کوردی ل عێراقی دروستبیتن و دێ کاریگەریا راستەوخۆ ل سەر کوردیێن تورکیا ژێ هەبیتن، هەمان دەمدا ئەمریکا فشار ل تورکیا دکرنا بۆ دەستبەردانا ئاخوا وێ بۆ قەکرنا بەرەبێ باکوری دژی عێراقی، لەوما ل 2003/3/1 جفاقا مەزنا مللەتی تورکیا (Türkiye Büyük Millet Meclisi) (پەرلەمان) ب ئامادەبوونا 533 ئەنداما جقینەکا تاییبەت لدور دەستیری دانا سوپایێ ئەمریکا کومبوو، پشتی گەنگەشەکرینی پروژە د دەنگدانیدا ب 264 دەنگ بەلێ، 250 دەنگ نەخیر و 19 دەنگین بەتال هاتە پەتکرنا⁽¹⁾. بۆ دەربازبوونا پروژە، ب گۆرە مادی 96 دەستوری تورکیا و مادی 146 یا پەیرهوی ناخۆبێ TBMM پیددی ب 267 دەنگا هەبوو⁽²⁾. لێ ژبەر فشاریێ ئەمریکا ل سەر تورکیا هەین، پروژە یاسایی بکارئینانا ناسمانی تورکیا ژلایێ هیزین بیانیفە و هەنارتنا لەشکەرێ تورکیا بۆ هەریمما کوردستانی، هەنارته TBMM و ل 2003/3/20 دەنگدان ل سەر هاتەکرنا، 332 دەنگ بەلێ، 202 دەنگ نەخیر پروژە یاسا هاتە پەسەندکرنا⁽³⁾. ل هەمان روژدا جورج دلبو بوش (2009 - 2001) سەرکۆ ئەمریکا شەر دژی عێراقی راگەھاند⁽⁴⁾. شەری کیمتر ژ هەیفەکی بەردەوامبوو، تا دەمێ جورج بوش George W. Bush (2001 - 2009) و دیک چینی Dick Cheney جیگرێ وی ل 2003/4/9 ل کوچکا سپی ل واشنتون راگەھاند، دەستەهلاتا صدام حسین (1979 - 2003) ب داویھات⁽⁵⁾. چونکی هیزین سوپایێ ئەمریکا ل 2003/4/9 گەهشتینە بەغدا و کۆنترۆل کر⁽⁶⁾.

ل هەمان روژ هیزەپێن پێشمەرگەگی گەهشتنە ناف باژیری کەرکۆکی و مووسلدا، ب دیتنا تورکیا ئەف چەندە دژی بەرژەو دەندیین وێ بوو، لەورا هەلوێستەکی توند نیشاندا⁽⁷⁾. و پروپاکندا هندی کر کو هیزین کوردی ل هەر دوو باژیرا هەولا گوهرینا پیکهاتین وان دکەن، لدور قن

هەقبەش و دێ کاریگەریا خو ل سەر هەلوێستێ ئەنقەرە هەبیتن وەک کەتوارەک دان پیدانانی ب قەواری هەریمما کوردستانی بکەتن.

سەبارەت ناف و نیشانی قەکولینی ژبەر هەستیاریا قوناغا پشتی ژناقیرنا دەستەهلاتا عێراقی و ئەو هەلوێستێ نەریبێی تورکیا بەرامبەری کورددا ب گشتی و کەرکۆکی ب تاییبەتی هە، لەوما ئەف بابەتە ب ناف و نیشانی "سیاسەتا تورکیا بەرامبەر کەرکۆکی 2003 - 2005" هاتە هەلبژارتن، تیدا سیاسەتا تورکیا بەرامبەری کەرکۆکی ل 2003 تا هەلبژارتنیین سالا 2005 هاتیە بەحسکرنا واته قوناغا قەگواستنا حوکمی ل عێراقی، قەکولین ژ سێ تەوهر پیکدەیتن، تەوهری ئیکێ: هەول و بزاقین کۆنترۆلکرنا هەریمما کوردستانی ژلایێ تورکیا، تەوهری دووی: کارقەدانا تورکیا ژ رزگارکرنا کەرکۆکی ژلایێ پێشمەرگەیفە، تەوهری سێی: هەلوێستێ تورکیا ژ مادی 58 یاسایا ئیدارا دەولەتا عێراقی یا قوناغا قەگواستنی، هەرەسا هەدەک ئاستەنگ بۆ قەکولەری پەیدا بوون ژ وانا، ژبەرکو بابەت گەلەکی هەقچەرە بەلگەنامە ل سەر بابەتی قەکولینی بەردەست نەبوون هەر چەندە هەولین زۆر ژلایێ قەکولەریفە هەتە دان هەر وەلاتی تورکیا و هەم ل هەریمما کوردستانی ژ لێ بی ئەنجام بوون،

جەئ ئامازە پیکنێبە بۆ قەکولینی پشت بەستن ل سەر ژبەدەرین جورا و جور ب زمانین کوردی و تورکی و عەرەبی هاتیەکرنا، گرنگترینا وانا روژنامەگەریبە، یین کوردی وەک روژناما (خەبات یا زمانحالی فەرمین پارتی دیموکراتی کوردستان، روژناما کوردستانی نوێ یا زمانحالی فەرمین ئیکەتی نیشتمانی کوردستان)، یین تورکی روژنامین (Cumhuriyet. Hürriyet. Milliyet) ئەف هەر سێ روژنامە بناف دەنکترین روژنامین سیاسیین تورکیانە، ب زمانێ عەرەبی سود ژ روژناما الشرق الاوسگ یا سعودی هاتیە دیتن، دیسان سود ژ چەندی نامەیین ماستەری و تیزین دکتورایی و پەرتوکی ب زمانین جورا و جور هاتیە دیتن.

ئەتاتۆرک دەریارە ی ویلایەتا مووسل بۆ من کرێه کول بنەرەت دا ئاخا تورکیایه و بۆ قەگەراندنا مووسل گەلەک هەولدان هاتینە کەرن بەلێ ژبەر نالەباریا بارودوخا نەشیایه سەربە کە قین پیندقیه ویلایەتا مووسل بهیته داگیرکەرن، ئەگەر وی کاری نەکەین، دێ هەندە کین دیتەر داگیرکەن، نوکە بارودوخ گونجایه بۆ داگیرکەرن و پیندقارکری کو لەشکەر بۆ باکووری عیراقتی بهیته هەنارتن، ئەگەر ئەف کاره نەهیتە ئەنجامدان دێ باکووری عیراقتی تورکیا ژناقبەتن، چونکی نوکە ب ئاشکرا هەولا دەوله تەکا کوردی دەهیتە دان، ئەگەر هاته دامەزراندن پشتی ماوهیه کێ دیتەر کوردین تورکیا ژێ دێ داخۆزاکەن تەقلی وئ دەوله تێ ببن ل وی دەمی بارودوخ دێ بەرهف ئافارە کێ نەدیار قە چن" (11).

دل ئەقی ماوهیدا تورکیا هزر لەسەر هەنارتنا لەشکەری بۆ هەریما کوردستانی دکر، دهاته پیندقارکری کو سکیرتاریه تا گشتی یا ئەنجومەنی ئەولهیا نەتەوهیا تورکیا MGK بریارا دوماهیێ لەسەر هەنارتنا لەشکەری بۆ هەریما کوردستانی بەدەتن، لئ حکومەتی هەنارتنی هەبوو (12). ل دوماهیێ ئەمریکا شیا باوهری ب حکومەتا تورکیا بینیتن کو هیرشا بۆ سەر هەریما کوردستانی ب راوستینیتن، چونکی حکومەتا تورکیا ل داویا مەها ئەیلولا 2003 ل باژیری دو بهی ل وهلاتنی ئیماراتین عەرەبی ریکەفتنەک دگەل ئەمریکادا واژوکر، ب ئەقی ریکەفتنی واشنتون 8.5 ملیار دولارا قەر ب ئەنقەرە بەدەتن، بەلێ مەرچی ئەمریکا د ریکەفتنیدا ئەبوو کو تورکیا لەشکەری نەهینیریتە باکووری عیراقتی، لئ حیلمی ئۆزکۆک (Hilmi Özkök) (2002 - 2006) سوپا سالاری گشتی لەشکری تورکیا بئ ئاگایا خو ژ ئەقی ریکەفتنی دەربری ب ریکەفتنەکا نەینی دناقبەرا حکومەتا تورکیا و ئەمریکادا شوپاند (13). گورە مەرچی ئەمریکا ناییتن تورکیا ب تاك لایهنی دەریازی باکووری عیراقتی بیتن و ریکەفتن ب شیوهیه کێ نەینی ژلایێ ئەنجومەنی وهزیرانی تورکیا قە هاتیه پەسەندکەرن و پیندقی ب زارەمەندیا (TBMM) نینه، لئ ئەف چەندە نەبوو کە توار، چونکی ب گورە مادی 90 یئ دەستورێ تورکیا یئ وی دەمی، ئەگەر چیه چیکرنا ریکەفتنی کپمتر ژ سالە کێ بیت پیندقی ب رازەمەندیا (TBMM) نینه، بەلێ ئەف

مژاری عبدالله گول وهزیری دەر قەیین تورکیا دەلمدەست ل 2003/4/10 پەيوه نیدیەکا تیلەفونی دگەل کولن پاو (Colin Powell) (2001 - 2005) وهزیری دەر قەیین ئەمریکا ئەنجامدا، پاو ب ناقری راگەهاندن هیزین کوردی ل ژێر فەرمانین مەدانە، دەمی سەرباژین ئەمریکی گەهشتینە کەرکۆکی دێ هیزین کوردی خو قە کیشن (8). پاشان عبدالله گول راگەهاند، نوکە پینویست ناکەتن سوپای بۆ کەرکۆکی بهنیرین، چونکی تورکیا سەرەدەریی دگەل سوپایی ئەمریکا دکەتن (9).

ل راستیدا تورکیادا هەندەک هیلین سور بەرامەر کوردستانی هەنە، چونکی سکیرتاریه تا گشتی یا ئەنجومەنی ئەولهیا نەتەوهیا تورکیا (Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği) MGK ل 2002/8/27 ئەنقەرە کومبوو، راپورتەک دەر کر تیدا ئەف خاله دیارکەرن، ئیک: ریکریکەرن ل دامەزراندنا دەوله تا کوردی یا سەربە خو ل باکووری عیراقتی، دوو: ناییت کەرکۆک و مووسل بکە قنە ژێر دەستەهلاتا کورداندا کو بکە قیتە د چارچوقی سنوری هەریما فیدرالیدی، چونکی پەیدا بوونا فیدرالی، ریک ب دەوله تا سەربە خو یا کوردا ل عیراقتی ددەتن، سئ: پیندقیه تورکومان ل عیراقتی نویدا پیکهاتە کێ سەرەکییتن، چوار: ناییت لایه نە کێ نیف دەوله تی دەستیوهردانا نە یاسای د نافخو یا عیراقتی بکەتن، پینچ: بەری ئەمریکا ئارمانجا خو ل دەر قەری ئامادە بکەتن و بجهینیت، دقین دگەل تورکیا ریک بکە قیتن، ریک ب چ لایه کێ ناهیتە دان دەستیوهردانی بکەتن ب ریکەفتن (10).

گرنگە بهیته خو یا کەرن بۆ چی تورکیا هەند دژی ب دەست قە ئینانا مافی کوردانە ل عیراقتی، لدوویف وئ وهستیانا ماستەفا کەمال ئەتاتۆرک (Mustafa Kemal Atatürk) (1881 - 1938) بۆ عسمت ئینونوی (İnönü) (1884 - 1873) کری، پاشان ئینونوی بۆ بولنت ئەجە قیت (Bülent Ecevit) (1925 - 2006) سەر وک وهزیرانی بەری یئ تورکیا قە گوهاستی، پاشان پشتی ژناقبەرنا دەستەهلاتا عیراقتی، ناقری سەرەدانا ئەحمەد نەجەدەت سیزەر (Ahmet Necdet Sezer) (2000 - 2007) سەر وک کوماری تورکیا کری و بەحسا وهسپەتا ئەتاتۆرکی بۆ کری "ل سالا 1970 ئینونوی وهستیانا

تورکیا ل عیراقی نە د بەرژەوهندیا عیراقی و تورکیا و هیزین ئەمریکا دایە، دیسا هەلویستنی گەلی عیراقی یی هەقدژە ژ هاتنا هیزین تورکیا بۆ عیراقی (20). هەولین تورکیا یین هنارتنا لەشکەری بۆ عیراقی شکەستن ئینا، لەورا ل دوماهیی هەلویستنی وئ نەرمبوو، عبدالله گول پراگەهاند تورکیا ب نیازا هندی نینە سەربازین خۆ بهینیریتە عیراقی، سەبارەت چارەسەرکنا بارودوخی عیراقی، ئەنقەرە خۆیاکر پێشوازی ل بریارا 1511 یا ئەنجومەنی ئاسایشا نیف دەولەتی دکەین (21). ئەف بریارا 1511 یا تاییەتوو بۆ کاروبارین عیراقی و ئیک ژ خالین وئ لدور پیکئینانا هیزەکا فرە نەتەو ل ژێر سەرکردایەتیەکا ئیکگرتی بۆ روبرووننا هەر قەیرانەکی ژ پیخەمەت پەیداکرنا ئەمن و سەقامگیری ل عیراقی بوو (22).

ئەف چەندە دەمەکیدایە کو ئەمریکا ب فەرمی داخۆاز ژ تورکیا کرپوو دا نوستاندین دناقەرا واشنتون و ئەنقەرە بۆ هنارتنا سوپای تورکیا بۆ عیراقی رابگرن، ژلایی خوڤە ژێ عبدالطیف شەنەر (Abdullatif Şener) جیگری سەرۆک وەزیرانی تورکیا خۆیاکر سوپای تورکیا ناچیتە جەهکی، ئەگەر خەلکی وئ حەزا چوونا وئیرئ نەبیتن (23). پاشان هوشیار زیباری وەزیرئ دەرڤەیی عیراقی (2004-2014) پێشوازی ژ هەلویستنی تورکیا کر، بەرامبەر پاشکەزبوونی ژ هنارتنا سوپای بۆ عیراقی، دیسان پول بریمەر بۆ کوشکا سپی پوهنکر بهیج شپۆهەکی ئەنجومەنی حوکمی عیراقی رازی نابیت هیزین تورکیا بچنە دناف ئاخا عیراقیدا، هەرەسا جورج بوش سەرۆکی ئەمریکا، ژبەر داخۆازکرنا سوپای تورکیا بۆ عیراقی، بیوونە ئارمانجا رەخنەیا توندا بەرپرسین عیراقی، لەورا ریچارد هاس سەرۆکی دەستەیا پلاندانان وەزارەتا دەرڤەیا ئەمریکا ئامازەبەندی کر، ل دەمی شەربدا مە داخۆاز ژ تورکیا کر هاریکاریا مە بکەتن ئەوان رەتکر، بۆ جارا دووی مە داخۆاز ژ تورکیا کر پشتگیریامە بکەن، لی ئەفی جاری عیراقیا ئەف پێشنیازە پەسەند نەکر (24). هەلویستنی توندئ کورددا و ئەنجومەنی حوکمی عیراقی دژی هاتنا سوپای تورکیا، وەک فشارەکی ل سەر ئەمریکا بۆ هندی داکو رازینەبیتن ل سەر هاتنا سوپای تورکیا بۆ عیراقی، لەورا عبدالله گول

رێکەفتنە ماوی وئ ژ سالەکی پترە، دجیتە د چارچوخی رێکەتتەکا نیف دەولەتیدا، لەورا پیندقی ب رازەمەندیا (TBMM) هەپە (14).

پاشان مژارا هنارتنا لەشکەری بۆ باکوئی عیراقی ل سەر ئاستنی دامەزراوی تورکیا بەرفرەهیبوو، ژبەر هندی ئەف پرسە د کومبوونا (MGK) دا ل 2003/9/20 دانوستاندن ل سەر هاتنەکر، سەبارەت گرنگیا هنارتنا لەشکەری بالی سەربازی د کومبوونیدا تیکەزی ل سەر چەند خالاکرن، ئیک: بۆ زامکرنا ئیکپارچەیا ئاخا عیراقی کو پەیوهندی ب تورکیا هەپە، دوو: بۆ نەهیلانا مەترسیا پەکەکی گرنگ تورکیا بەشدارئ د سەقامگیری عیراقیدا بکەتن، سی ئەگەر دەستەهلاتەکا نافەندی یا بهیز ل عیراقی هەبیتن، دئ ماف و ئاسایشا تورکومانان ل کەرکوکئ یا گرنەتیکری بیتن، چوار: ئەو ئازاوا ل عیراقی هەپە دی بۆ نافخویا تورکیا بیتە هەرەشەکا مەزن (15). دەربارەئی ئیکلاکرنا پرسا هنارتنا لەشکەری (TBMM) ل 2003/10/7 گەنگەشە ل سەر کر، نافەرۆکا پروژەئی دیارکر، هنارتنا لەشکەرئ تورکیا بۆ عیراقی ئارمانج ئی بەشداریکرنە د ئاسایش و سەقامگیری دەڤەرئ، بۆ ماوی ئیک سال مولات بۆ چوونا عیراقی دئ هپتەدان (16). پروژە ب 358 دەنگ بەلی و 183 دەنگ ب نەخیر هاتە پەسەندکر (17).

ئەف بریارا تورکیا جەهئ نیگەرانی ئەنجومەنی ڤهگواستنا حوکمی عیراقی بوو، هەر چەندە پول بریمەر (Paul Bremer) سەرۆکی دەستەهلاتا هەڤهیمانا کاتی ل عیراقی هەولدا باوهری ب ئەنجومەنی حوکمی عیراقی بییتن کو هاتنا لەشکەرئ تورکیا بۆ عیراقی یا ئەرینە، لی هەولا ناڤبری سەرنەگرت، چونکی ئەمریکا د خۆاست لەشکەرئ تورکیا دەرپازی عیراقی بییتن و ل سنورئ سوریا و ئوردنیدا بەلاقبەتن (18). بەلی ل نافەرآستا مەها تشرینا دووی 2003 ئەنجومەنی ڤهگواستنا حوکمی، هاتنا لەشکەرئ تورکیا بۆ عیراقی رەتکر (19). خۆیاکر عیراق نەبەس هاتنا سوپای تورکیا رەتدکەت، بەلکو هیزین هەمی دەولەتین هەڤسین خۆ رەتدکەت، چونکی وان تەماعکاری ل عیراقی هەپە، نەک ژبۆ رزگارکرنا حکومەتا عیراقی، لەورا بەلاقکرنا هیزین

وهزارهتا دەرڤهیا تورکیا نەرازیبوونا وهلاتن خۆ بریکتا بایوزی ئەمریکا ل ئەنقەرە گەھانده واشنتون، خۆیاکر جهن داخیه واشنتون ئی بەشداری د وان تومەتاداگر بێن دهنه پال تورکیا ئەوین تایبەت کو گرێدای کەرکوکئ بن (34).

جەم تورکیا زالبوونا کوردا کەرکوکئ هیلا سوربوویه، لەورا ژمارهیهکا ئەفسەرین هیزهکا تورکیا، بیلانا کوشتنا عبدالرحمن مستهفا فتاح پارێزگاری کەرکوکئ ل 2003/5/28 دەستبکاربوو دانابوو، بەری هیزا تورکی بیلانا خۆ جیهه جئ بکەن ل 2003/7/4 ئوپەرەسیونهکا هیزهکا (100) کەسی ژلاین ئەمریکاهه یا تایبەت ل بارهگایی بەری تورکومانیف (35). ل باژیری سلیمانین (30) چهکار بوون د ناف واندا (11) ئەفسەرین پلهدارین تورک ههبوون و هیزهکا بەرهین تورکومانی هاتنه ئیخسیرکرن (36). هەر هەمیان گونیهک ل سەر سەرئ وان هەلکرن (37). ئەمریکا راگهاند گەلەک زانیاری بێن هەین کو تورکیا مژیلی کوشتنا پارێزگاری کەرکوکئ بوو (38). ئەف رودانه بۆ سەدەما هندی کو جەلال تەلهبانی سەرهدانا خۆیا بۆ تورکیا هەلوەشاند، ل شونا هندی کو بۆ ئەنقەرە بچیتن سەرهدانا لەندن کر، چونکی د راگهاندنا تورکیا خۆیاکر کو هیزین ئیکه تی نیشتمانی کوردستان ئی په یوهندی ب رودانیقه ههیه (39).

پاشان ئەردوغان سەرک وهزیران تورکیا ب تورهیقه راگهاند، ژمارهیهکا ئەفسەرین مه ل سلیمانین هاتینه دەستەسەرکرن، ئەف رودانه ناهیتە قەبولکرن، راگهاندنا تورکی دیارکر، ب بهانەیا کوشتنا پارێزگهه کەرکوکئ هاتینه گرتن، ل سەر هەمان پرس عبدالله گول ب په یوهندیهکا نەرازی و دلتهنگیا ئەنقەرە ب کولن پاول گهاند (40). ژلایهکی دیتره خۆپیشاندانین جهماوهری بهرامبهری نوینەرانی ئەمریکا ل ئەنقەرە و ئەستەمبولن هاتنه ریکخستن ب توندی ئیدانهیا ئەمریکا کرن، لئ ئەمریکا ههبوونا هیزین تورکیا ل دهرئ پیخوشنه بوو، چونکی نه به شه کبوو ژ هیزین ههقیهیمانا و پابهندی رپنه مایین ئەمریکا نه بوون (41).

تورکیا کارقه دانەکا بلهز هه بوو، حیلمی ئوزکوک دیارکر قهیرانهکا مه ترسیدار دناقههرا تورکیا و ئەمریکا

خۆیاکر تورکیا بتنی گوهداریا ئەمریکا دکەتن (25). سەبارەت هەنارتنا لەشکەری، گول ل 2003/11/3 ل ئەنقەرە گوت تورکیا سوپای ناهنیریتە عیراقی (26). نەبتنی کورد دژی چوونا سوپای تورکیا بوون بۆ عیراقی بەلکو عەرەب دژی بوون، لەورا ئەمریکا دانوستاندین لدور چوونا سوپای تورکیا بۆ عیراقی راگرت، ژبەر هندی حکومهتا تورکیا ل 2003/11/7 دووپاتکرهقه، هیزین خۆ بێن سەربازی ناهنیرینه عیراقی (27).

تەوهری دووی: کارقه دانا تورکیا ژ رزگارکرن کەرکوکئ ژلاین پيشمه رگه یقه

دەمی تورکیا بکارئینانا ئاخا خۆ ژلاین لەشکەری ئەمریکا رەتکری، دەلیقا پولی خۆیی کارا ل عیراقی ژ دەستدا و دەما ئوپەرەسیونا ئەمریکا دژی عیراقی، کورد بوونه ئیک ژ گرتترین ههقیهیمانین واشنتون (28). لەوما تورکیا داخۆاز ژ ئەمریکا کربوو، بهیج شیوهیهکی باژیری کەرکوکئ ب هەرئما کوردستانیه ناهیتە نیشانندن (ضم) (29). ئەمریکا ئەف داخۆازه بەرچاف وەرگرت، هەر چەندە هیزین پيشمه رگه ی ل سالا 2003 باژیری کەرکوکئ رزگارکربوو، لئ رپقه بهریا وئ رادهستی ئەمریکا هاتەکرن (30). ئەفی ماوهیدا تورکیا چاقدیری عیراقی دکر، حیلمی ئوزکوک راگهاند د ئافکارنا عیراقیدا دئ مه بۆچوونا خۆ هه بیتن و زۆر دانوستاندن دناقههرا تورکیا و ئەمریکا هاتەکرن تا موصل و کەرکوک ل ژیر کونترولا پيشمه رگه یدا نه ماین و کەفتنه ژیر دەستی ئەمریکادا و گرتنی ب تورکیا یا دای کو چ دەوله تین کوردی ل باکورئ عیراقی ناهیتە دامەزراندن (31).

دەمی ئەمریکا کونترولا عیراقی کری، جی گارنیر (Jay Garner) (32). جەنەرالی خانەنشین کری وهک بەرپرسی ئیکه می نقیسینگه ها ئافه دانکرنی یارمه تیدانا مروقی بێن ئەمریکا ل عیراقی هاته دامەزراندن، ناقبری ل 2003/4/22 سەرهدانا باژیری سلیمانین کر و ژلاین مسعود بارزانی و جەلال تەلهبانی هاته پیشوازیکر (33). پاشان گارنیر دگەل بارزانی و تەلهبانی گههشتنه کەرکوکئ و گارنیر کەرکوکئ ب باژیرهکی کوردی بنافکر، تورکیا زۆر ژ ههلوپستی گارنیر توره بوو، تا وئ رادی

هاتنه چه‌سپاندن، ژبه‌رکو مسعود بارزانی ئاشکراکر، ده‌ستورێ کاتی سه‌رکه‌فتنا هه‌می عیراقیانه و کورد بۆ جارا ئیکه هه‌ست ب وه‌که‌ه‌ئیه‌ دگه‌ل نه‌ته‌وه‌یین دیترا ل عیراقی ده‌گه‌تن⁽⁴⁸⁾. ل مادی (4) دا هاتبوو ده‌سته‌لات ل کوماری عیراقی فیدرالی دیموکراتی فره‌ حزبه، مادی (53) دا دیارکریبو، حکومه‌تا هه‌رێما کوردستانێ حکومه‌ته‌کا فه‌رمیه⁽⁴⁹⁾.

ب ئی چه‌ندی نه‌نقه‌ره زۆر توره‌بوو، چونکی عبدالله گول ب نوسراوه‌کا فه‌رمی نه‌ رازیبوونا تورکیا لدور ده‌ستورێ کاتی گه‌ه‌نده‌ کولن پاول، پاشان پاول دیارکر پیددی ناکه‌تن تورکیا ل قوناغا فه‌گه‌ه‌استنی یا دلگرانیتن، چونکی ده‌ستورێ کاتی بتنی په‌یوه‌ندی ب ئه‌ق قوناغیقه هه‌یه، لئ بۆچوونیت تورکیا ب گزنگ هاتنه وه‌رگرتن⁽⁵⁰⁾، چونکی کوردان دخۆاست که‌رکوک فه‌گه‌رینه‌ سه‌ر ب سنورێ هه‌رێما کوردستانیه، به‌لئ ئه‌مریکا دژی هندی بوو، ریکنه‌دا ده‌ستکاری د سنورین که‌رکوکیدا به‌یته‌کرن، ئه‌فه‌ سیاسه‌تا ئه‌مریکا ل که‌کوکی په‌یره‌ودکر ل ژێر کاریگه‌ریا تورکیا بوو، ده‌ریاره‌ی بارودوخێ که‌رکوک، ئه‌مریکا گوه‌داریا تورکیا دکر⁽⁵¹⁾.

ده‌ستورێ کاتیدا کیشا که‌رکوک ب هه‌لاویستی هیلا، لئ هه‌ر جه‌ن دلگرا‌نیا تورکیا بوو، ژبه‌ر هه‌ر دوو مادی 53 - 54، چونکی دان ب هه‌بوونا قه‌واری هه‌رێما کوردستانێ دابوو و فیدرالیه‌ت تیدا چه‌سپاندبوو، ب گوره‌ی دیتنا تورکیا ئه‌ف چه‌نده‌ سه‌ر کیستی شیعا و تورکومانا ب کوردان هاتیه‌دان، وه‌ک کیماسیه‌ک ته‌ماشه‌دکر، نه‌بس بۆ عیراقی بتنی به‌لکو بۆ تورکیا ئی، له‌ورا ئه‌نقه‌ره دخۆاست ئه‌نجومه‌نی حوکمی عیراقی ل دروستکرنا ده‌ستورێ هه‌میشه‌یین داها‌تیدا یین عیراقی ده‌سته‌لاتا ب شیوه‌یه‌کن یه‌کسان دابه‌ش بکه‌تن و مافا سه‌ر بنه‌مایین جوگرافی ب پیکه‌اتا به‌یته‌دان نه‌ک سه‌ر بنه‌مایین نه‌ته‌وه‌ی و ئه‌گه‌ر کوردان مافی دامه‌زراندنا ده‌وله‌تی ل عیراقی هه‌بیتن، ب هه‌مان شیوه‌ دقیتن تورکومانا ئی ماف هه‌بیت، له‌ورا تورکیا چه‌ندی هیلین سور دانا‌بوون، کو هه‌ر ده‌ما هیژین کوردی گوه‌رینا پیکه‌اته‌یین نه‌ته‌وه‌ی ل موصل و که‌رکوک کرن دئ به‌یژا سه‌ریازی ده‌ستیوه‌ردانی تیدا که‌تن، له‌ورا ئه‌مریکا ئی نه‌هیلا کورد کونترولا ئان هه‌ر دوو باژیران بکه‌ن⁽⁵²⁾.

په‌یدا‌بوویه، له‌وما تورکیا دئ کار سه‌ر چه‌ند بژاردا ده‌گه‌تن ژوانا، بژاردا هه‌نارتنا هیژا زیده‌تر بۆ باکوکی عیراقی، سه‌ر هه‌مان پرس ره‌جب ته‌یب ئه‌ردوغان په‌یوه‌ندیه‌کا تیله‌فونی دگه‌ل دیک چینی ئه‌نجامدی پی راگه‌ه‌اند، ئه‌گه‌ر ئه‌فسه‌رین تورکیا ب زۆرتین ده‌م نه‌هینه‌ ئازادکرن دئ ئه‌مریکا هه‌قه‌یما نا خو ژ ده‌سته‌تن، دیک چینی سوزدا ئه‌ردوغان کو کیشا وان ئه‌فسه‌را به‌یته‌ چاره‌سه‌رکرن، ل داویین لئنه‌یه‌کا هه‌قه‌بشا ئه‌مریکی و تورکی هاته‌ پیکینان بۆ فه‌کولینا ئاریشا نا‌قیری، وه‌کی یا دیار بئ کو ئه‌نجامی لئنی به‌یته‌ دیارکرن ئاریشه‌ ب بئ ده‌نگی ب داویبوو⁽⁴²⁾. زۆر پینه‌چوو هه‌می ئه‌فسه‌رین تورک هاتنه‌ ئازادکرن⁽⁴³⁾.

ل راستیدا تورکیا فشار ل ئه‌مریکا دکرن کو کورد ل باژیری که‌رکوک زانه‌بن و فیدرالیه‌ت ب کوردان ل عیراقی نه‌هیتنه‌دان، چونکی ده‌می ره‌جه‌ب ته‌یب ئه‌ردوغان ل 2004/1/28 سه‌ره‌دانا واشنتون کری و دگه‌ل جورج بوش دانیشت و داخۆازکر، کو فیدرالیا په‌گه‌زی یان یا نه‌ته‌وه‌ی ل عیراقی نه‌هیتنه‌ دامه‌زراندن⁽⁴⁴⁾. دوباره‌ شاندئ تورکیا نیگه‌رانیا خو ژ هندی دیارکر کو دبیت هیشتا ئه‌مریکا ده‌ست ژ داخۆازا کوردا یا ده‌وله‌تا سه‌ریه‌خۆ به‌رنه‌دابیتن، کو تورکیا ب توندی دژایه‌تیدکر، دیسان ترس ژ هندی هه‌یه، ئه‌گه‌ر عیراق سه‌ر بنه‌مایین ئایینی و نه‌ته‌وايه‌تی دابه‌شبیته، هه‌ر د ئی سه‌ردانی‌دا کولن پاول، به‌ریرسین تورکیا پشت راستکرن کو دئ کوردان ناچارکه‌یین ده‌ست به‌رداری ژیده‌رین نه‌فتی ل ده‌قه‌رین باکوکی عیراقی ببن، مه‌به‌ست ئی که‌رکوک و موصل بوون⁽⁴⁵⁾.

ل ئه‌قی ماوه‌یدا تورکیا سه‌ر هه‌می پیشه‌هاتین عیراقی هه‌لاویستی خو هه‌بوو، ده‌می ئاماده‌کاری بۆ راگه‌ه‌اندنا یاسایا ریقه‌برنا ده‌وله‌تا عیراقی یا قوناغا فه‌گه‌ه‌استنی (ده‌ستورێ کاتی)⁽⁴⁶⁾. ده‌اته‌کرن به‌ری به‌یته‌ واژکر، ئه‌نقه‌ره یا پشت راستبوون کو ده‌ستورێ کاتیدا که‌رکوک ناکه‌هیتنه‌ د چارچوئی سنورێ هه‌رێما کوردستانیدا⁽⁴⁷⁾. ده‌می ده‌ستورێ کاتی عیراقی ژلایین ئه‌ندامین ئه‌نجومه‌نی حوکمیقه‌ ل 2004/3/8 هاتیه‌ واژوکر، دیار‌دبیتن تاراده‌یه‌کی باش مافین کوردان تیدا

فیدرالیی نە، یا لێسەر بناغی رەگەزی یان مەزھەبی ل عیراقی بھیتە دامەزراندن (58)، چونکی دئ بیتە ئەگەری هاندان بۆ هزرا جوداخۆزیی ل جەم کوردی تورکیا (59). ئەنقەرە پروپاگەندا ھندئ دکر، کورد دیموگرافیا باژیری کەرکوک دگورن، سەبارەت سیاسەتا ئەنقەرە، ئیچیرقان بارزانی د دیدارەکا دگەل روژناما (الشرق الاوسط)دا، خۆیاکر پرسیا کەرکوک پرسیا کەرکوک پرسیا کەرکوک، نە تورکیا و نە چ دەولەتین ھەریمی ماف نینە دەست تیوھردانی دناف کاروباری عیراقیدا بکەن، باژیری کەرکوک بەشەکا ژ کوردستانی و دەھان بەلگەنامین میژووی و جوگرافی ئەفی چەندئ د سەلمین و چ کەس نەشین ئەفی راستیی ئینکار بکەن (60). ل راستیدا تورکیا پێش ساڵا 2003 پرسیا تورکومانانا دگەل عیراقی نە کربوو بەرنامی کاری خۆ، بەلی پستی ژناھبنا دەستھەلاتا عیراقی، ئەنقەرە پرسیا تورکومانانا ژازاند (61).

ئاراستی سیاسەتا دەرقە یا تورکیا ھەمبەری عیراقی، کەرکوک کربوو پێشینیەیا کاری سیاسەتا خۆ، چونکی دەمی غازی ئەلیاوەر (2004 - 2005) سەرۆک کوماری عیراقی و ھوشیار زبیری وەزیری دەرقە ل 2004/8/16 سەرھانا ئەنقەرە کرین و دگەل ئەحمد نەجدەت سیزەر سەرۆک کوماری تورکیا کومبووی (62). سیزەر دلتنەنگیا وەلاتی خۆ بەرامبەری زالبوونا ھیزین کورد ل کەرکوک بۆ ئەلیاوەر دووپاتکر، سەبارەت رەوشا کەرکوک ئەلیاوەر دیارکر، نەتەوین تورکومان، عەرەب، کورد و ئاشوری ل باژیری کەرکوک دژین، ھەر نەتەوکی ھەولا زالبوونا خۆ لێسەر کەرکوک بەدەت دئ بیتە ھوکاری ھندئ کو سەقامگیری عیراقی بکەئیتە د رەوشەکا مەترسیداردا و ناخۆزین ئەنقەرە دەست تیوھردانی د کاروباری ناخۆزین عیراقیدا بکەن (63). ل ئەفی ماوەیدا ئەنقەرە ھەمی فشار خۆ بکارئینان داکو کورد، کەرکوک نە قەگۆھیزنە د چارچوئی سنوری ھەریم کوردستانیدا.

تورکیا ل ساڵا 2003 ھەولین زۆردان بۆ ھنارتنا سوپایی خۆ بۆ عیراقی، لئ شەکەستن ئینا، ژبەرکو ژلایی گەلین عیراقیتە ب گشتی و کوردقە ب تاییبەتی ب توندی ھاتە رەتکر، پاشان ل دەستپێکا ساڵا 2004 ئەنقەرە سیاسەتەکا دروستکرنا پەییوھندیین دوستایەتی دگەل ھەریم کوردستانی پەربەیدا، چونکی بۆ یەکەم جار شانەکی بلندی وەزارەتا دەرقەیا تورکیا ب سەرۆکاتیا عوسمان کوروتەک پێخەری کاروباری حکومەتا تورکیا ل عیراقی، ل 2004/6/9 د سەرھاندەکا فەرمیدا گەھشتە ھەولیری و دگەل مسعود بارزانی کومبوو، شانئ ناھیری دیارکر، ئەو دەستوری ل ئایندەیدا ی عیراقی دئ ھیتە دروستکر تورکیا ھیچ نیگەرانیەکا ژ فیدرالیی نینە، بەلی ل بەرچاگرتنا ئیکپارچەیا ناخا عیراقی ھەبیت (53).

دیسان جەلال تەلەبانی ل 2004/6/23 سەرھاندانا ئەنقەرەکر و دگەل رەجب تەیب ئەردوغان کومبوو، تالەبانی دووپاتکر، کەرکوک باژیرەکی پیکەقە ژیانییە دناقبەرا ھەمی پیکھاتین ویدا، ھیچ ئەگەرەکا نینە بۆ دروستبوونا ناکوکیا دناقبەرا کورد و تورکومانادا، د بەرامبەردا ئەردوغان تیکەزەر ھەولدان پتر بۆ دەسقەئینانا مافین تورکومانانا ل عیراقی بھینەدان (54). تەلەبانی خویاکر فیدرالی ھەریم کوردستانی ھیچ مەترسیەکا لێسەر تورکیا نینە و پشت راستکر کو کورد فیدرالی رەگەزی ناخۆزان، بەلکو فیدرالی جوگرافی لێسەر بناغی دیموکراسی دخۆزان (55). ئارمانجا تورکیا ژ دروستکرنا پەییوھندیان ب مەبەستا رێگریکرن ژ دروستبوونا دامەزراندنا دەولەتا کوردی بوویە و پیدانا پیکەھەکی تاییبەت ب تورکومانانا کو بکەقینە ژبەر چاھدیری نیف دەولەتی و پیدقیە پرسیا کەرکوک بھیتە قەگۆھاستن بۆ لێسەر ئاستی نیف دەولەتی، کو ب نەتەوھیی ئیکگرتی قەبھیتە گریدان (56).

لوما دەمی جورج بوش ل 2004/6/27 گەھشتە ئەنقەرە ژلایی ئەحمد نەجدەت سیزەر قە ھاتە پێشوازیکر، پاشان بەرقە ئەستەنبولقە بریکەفت بۆ بەشداریکرن د لوتکەیا جقینا بلندا ناتودا (پەیمانانا باکووری ئەتلەسی) بکەن (57). ئەق سەرھاندە ئەردوغان ب دەرفەت وەرگرت، ژبەرکو داخۆز ژ بوش کر، کوردین عیراقی ل کەرکوک زانەبن و دیارکر دژی ھەر کیانەکی

تەوهری سیی: هەلویستنی تورکیا ژ مادئ 58
یاسایا ئیدارا قوناغا قەگواستننی یا عیراقنی
(دەستورنی کاتی)

مادئ (58) ئیک ژ مادین یاسایا ئیدارا قوناغا قەگواستننی یا عیراقنی بوو (64). د ئەفی مادایدا هاتیە خۆیاکرن حکومەتا دئ رابیتن ب نەهیلانا ئەوئ نە دادپەروریا پزئما بەری دژی خەلکئ پەسەنئ ل سنورئ مادئ ناھیریدا ئەنجامدای، دەمئ دیموگرافیا خەلکئ ئەفی دەفەرئ تاییبەتی کەرکوکئ گوھارتی، ب ریکا راگواستننی و دەربەدەرکرن و کوجەرکرن ب دارئ زوری ل سەر جھو مالین وان و ل دەرقە ی جھین وان ب زوری نیشتەجیدکرن، لەورا ل سەر حکومەتا قوناغا قەگواستننی پیدقیە ل دەرقەتەکا گونجایدا ئەوی خەلکی دوبارە قەگەربینتە ل سەر مال و جھین وان یی بەرئ، ئەگەر پیدقی کر حکومەت ب پەنگەکئ دادپەرورەرانە قەرەبوویا ئەوی خەلکی بکەتن، هەرەسا ئامازە بەندئ هاتیەکرن کو پیدقیە ل سەر حکومەتا قوناغا قەگواستننی سەرژمیرەکا دانیشتونان یا گشتی یا دادپەرورەرانە ئەنجام دەتن (65). لەورا پشتر عبدالله گول ل ئەنقەرە ب توندئ گەفکرن و خۆیاکر، ئەگەر گوھرانکاری د دیموگرافیا باژئری کەرکوکیدا بەیتەکرن، تورکیا بەرامبەردا بئ دەنگ نابیتن (66). و ل داویا مەها تیرمەها سالا 2005 دەولەتین هەفسین عیراقنی ل قاهیرە کومبوون عبدالله گول خۆیاکر، "پرسا کەرکوکئ یا گرنگە و ئەوا ئەم دبیزین بتنی گوتن نینە بەلکو ئەم دزانین کا چدکەین و نوکە ل جیھانئ تشتەک بنافی پرسا ناخۆی نەمایە، چونکی دەمئ کوردین عیراقنی توشی ئاریشا بووین مە پاریزگارلیکر، ئەفروکە ژئ ئەگەر تورکومان توشی کیشەبەکئ بین تورکیا دئ پاریزگارین لیکەتن، ئەف ب پامانا دەستپووردانئ د ناف کاروبارین عیراقنی ناھیتن" (67).

ل هەمان دەمدا بەرەبئ تورکومانی یا نیزیکی تورکیا ل 2004/9/12 بەیانەک دەرکر تیدا دیارکر، راگرتنا قەگەراندا ئاوارا بو کەرکوکئ، زفراندا وان ئاوارین کورد ئەوین قەگەریابنە کەرکوکئ، کیمکرنا ژمارا رێقەبەرین کورد ل دام و دەزگەهین حکومەتیدا، کیمکرنا ژمارا پولیسین کورد و راگرتنا کارئ لژنا ئاوارا (68). بەلئ زور

بپنەچوو جون گلیس (John Glee) جیگرئ فەرماندئ هەشپەیمانان ل کەرکوکئ، کونگرەبەکئ روزنامەفانیدا راگەھاند، ب شیوہبەکئ کرداری دئ کارکەین بو چارەسەرکرن قەگەراندا ئاوارین کەرکوکئ و سەرجمە ئاوارا مافی زفرینئ یی هە، چ کەس و لایەنەک نەشپت بەرەستا بەرامبەری زفرینا وان دروست بکەتن (69). لئ تورکومان دژی قەگەراندا ئاوارین کورد بوون، سون گول جانوک نوینەرا تورکومانان ل ئەنجومەنئ حوکمئ عیراقنی یی بەرئ و ئەنداما پەرلەمانئ عیراقنی، ل 2004/9/18 خۆیاکر، ژ ئەگەرئ بوشایا هیزین ئەمنی پارتین کوردی، ئەردئ نیشتەجیپوونئ ل سەر 60 هزار کوردین ژ تورکیا و ئیرانئ و سوریا ئینابنە ناف کەرکوکیدا دابەشکرە (70). بەلئ کولونیل لوید مایەلز (Colonel Lloyd Miles) فەرماندئ هیزین ئەمریکا ل کەرکوکئ د هەقدیتنەکیدا ئاشکرارکر، تا نوکە هیچ بەلگەبەک نینە بسەلمینین کو کورد ژ وەلاتین جیران هاتبە کەرکوکئ، بەلکو کوردین ئاوارە ل سلیمانئ و هەولئری قەگەریابنە قە کەرکوکئ (71).

د ئەفی پەوشا ئالوزدا مسعود بارزانی ل سەر داخوژا فەرما حکومەتا تورکیا ل 2004/10/11 گەهشتە ئەنقەرە، و بوو دەزگەهین راگەھاندئ خۆیاکر، هەلویستنی مە یی ئاشکرایە کو "کەرکوک باژئریەکئ عیراقیە و ناسنامە کوردستانییه" (72). راگەھاندنا تورکیا دیارکر بارزانی، گوتییە کەرکوک دلئ کوردستانییه، ئەو باژئری تورکومان تیدا دژین و یی ئامادەنەبوو ل وەزارەتا دەرقە پشوازی لیبھیتەکرن، لەوما ل ئەنجومەنئ وەزیران دگەل عبدالله گول پاشان دگەل ئەردوغان کومبوو، د دانیشتنیدا گول تیکەزی ل سەر هندیکر، کەرکوکئ خالا تیکدانییە دناشەرا مە هەر دوو لایاندا، هەرەسا دیدارا بارزانی و ئەردوغاندا، ناھیری خۆیاکر کەرکوک چریسکا پەقینا ململانیا نەتەوایە و ئاسایش و سەقامگیریا وەلاتان د هیزینین، ژلایئ خۆقە بارزانی دووپاتکر ئایندئ کەرکوکئ دئ ژلایئ خەلکئ کەرکوکیفە هیتە دیارکرن و دخوژین پارپسەک ل کەرکوکئ بەیتە ئەنجامدان و ئەو کوردین ئاوارە ل سەر دەمئ رزئما بەرئ بشین بەشداریئ تیدا بکەن (73).

ئەف هەلویستنی بارزانی لەشکەرئ تورکیا زور تورەکر،

سەروک کومارێ عێراقی، ئەیاد عەلوی سەروک وەزیرانی عێراقی، ئیدوارد چاپلن سەفیری بەریتانیا ل بەغدا و جون نیگروپونتی (John Dimitri Negroponte) سەفیری ئەمریکا ل بەغدا کومبوون، ل دور چارەنقیسی کەرکوکێ چەندین سوز بۆ جێبەجێکردن مادی 58 ژ وان وەرگرتبوون⁽⁷⁸⁾. شاندی ناخیری ل 2005/1/15 سەرەدانا پەرلەمانی کوردستانی دا و گرنگیا سەرەدانا خۆ و ئەنجامین سەرەدانا خۆ بۆ پایا گشتی پوهنکرێ ژ وانا، ئیک: کومیسوونا بلندا هەلبژارتنا یا عێراقی رازەمەندی نیشاندا یە کو هەر هەمی ئاوارا ئەوین ئەگەریانە کەرکوکێ و ئەوین ئەفەگەریان ل هەر جەهەکی بن مافی هەمی بەشداری دەنگ دانیدا ل کەرکوکێ بکەن، دوو: لژنەیا هەلبژارتنا ل کەرکوکێ بەیته لادان لژنەیا نوێ ل سەر بناغی بی لایەن و نیشتمانی بەیته دامەزراندن، سن: دەرچوونا فەرمانەکی کو سەروک کومارێ پابەندیین بۆ کارکردن جێبەجێکردن مادی 58، هاتە دیارکرن کو سەفەرەتین ئەمریکا و بەریتانیا ل بەغدا پابەندیبوونا وەلاتین خۆ بۆ جێبەجێکردن مادی 58 دووپاتکرێ⁽⁷⁹⁾. پاشان پرسا بەشداریکردن کوردا ل هەلبژارتن کەرکوکێ کەفتە پوژەفێدا، ئایا کورد بەشداریین یان نە، لی پەرلەمانی کوردستانی ب سەرچەمی دەنگا ب بەلی دەنگ دان کو بەشداری بن⁽⁸⁰⁾. ئەو لەهەقەتانا دناقەرا لایەنی کوردی دگەل حکومەتا کاتیا عێراقی و هەقەیمانا بۆ ئەگەری هندی کو نیزیکی سەد هەزار پەنابەرین کورد بی دەست نیشانکردن جەمی بەیته دیارکرن ماف هەبوو ل کەرکوکێ دەنگ بەن و نابیت چ سەرژمێری ل کەرکوکێ بەیته کەن، تا مادی 58 نەهیتە جێبەجێکردن، ئەفی رێکەفتنی تورەیا تورکیا کورتر لیکر⁽⁸¹⁾.

لی ئەنقەرە بی هەلوێست نەما، چونکی دیارکرن کوردان 300 هەزار کورد ئیناینە کەرکوکێ و کارتین دەنگدان ل سەر وان دابەشکرینە، لەورا عبدالله گول دگەل جەنەرال جون ئەبیزاید فەرماندی لەشکەرێ ئەمریکا ل عێراقی دانیشت و نەزاریبوونا ئەنقەرە ژ ئەوێ سیاسەتا کوردا ل کەرکوکێ پەیرەودکەن دەریری⁽⁸²⁾. ئەنقەرە ئەف پابەتە ژۆر ب گرنگ دیت، لەورا داخۆزکر نەتەوہیین ئیکگرتی بەشدارین، چونکی گول نامەیاک بۆ کوفی ئەنان (Kofi Annan) (1938 - 2018) سکیرتیری گشتین نەتەوہیین

چونکی ل 2004/10/14 لەوما جفینەکا بەلەز ل ئەنقەرە ب سەروکاتیا ئەردوغان سەروک وەزیران، ب ئامادەبوونا حیلمی ئوزکوک، عبدالله گول، فەجدی گونول (Vecdi Gönül) وەزیری بەرقانیی تورکیا، چەندین بەرپرستین دیتەر دەربارە ی سیاسەتا تورکیا هەمبەری کەرکوکێ هاتە ئەنجامدان، د جفینیدا ئوزکوک هوشداریاکا توند دەربارە ی زیدەبوونا چالاکیین پارتین کوردی ل کەرکوکێ و ژوێ لیدوانا مسعود بارزانی یا کو دیارکری کەرکوک دلی کوردستانی نیشاندا، دیارکەر ئەف چەندە دئ بیتە هوکاری کو تورکیا دەستپوێردانی د ناخۆیا عێراقیدا بکەن، دیسان ئەردوغان و گول تیکەزی هندی کر کو وان هوشداری ب مسعود بارزانی دەربارە ی سیاسەتا تورکیا ل کەرکوکێ و عێراقی دایە، کو پاراستنا ئیکپارچەیا ناخا عێراقی و سیاسەتا دەرڤەیا تورکیا بۆ ئەفی بابەتی یا نەگورە⁽⁷⁴⁾. تورکیا ژوێ شەپولا ئاوارین کورد بۆ ناف کەرکوکێ ژۆر یا تورەبوو، ژبەرکو پێش سەرژمێری ل کەرکوکێ بەیته کەن و بەری هەلبژارتن ل عێراقی بەیته ئەنجامدان پرسوستیا چوونا ئاوارا ناف کەرکوکێ دەست پێتاتبوو کورن⁽⁷⁵⁾. ژلایی خوقە ژ سەرکردایەتیا کوردی ل مەها 2004/10 داخۆزکر کو هەلبژارتنا ئەنجومەنی پارێزگەها کەرکوکێ بەیته پاشخستن کو هەقەدەمن دگەل هەلبژارتن گشتی ل عێراقی ل مەها کانونا ئیک 2005 بەیته ئەنجامدان، چونکی مادی 58 یین داخۆزا نەهیلانا پاشماویت عەرەبکرنی دکرن نەهاتیە جێبەجێکردن⁽⁷⁶⁾.

هەر چەندە کورد مکوربوون هەلبژارتن ل کەرکوکێ بەیته پاشخستن، لی ئەمریکا دگەل ئەنجامدانا هەلبژارتنا دابوو، چونکی شاندەکی ئەمریکی ب سەرپەرشتیا جیمس جیفری (James Franklin Jeffrey) دبلوماتکار و شارەزا د کاروبارین روژەلاتا ناخیندا ل وەزارەتا دەرڤەیا ئەمریکا ل 2004/12/27 ل پیرام سەرەدانا مسعود بارزانی کر و دگەلدا کومبوو، خویاکر ئەمریکا دگەل ئەنجامدانا هەلبژارتنا دایە ل کەرکوکێ ل دەمی خۆ، ل 2005/1/30 بەیته ئەنجامدان، دەربارە ی مادی 58، پشتی هەلبژارتنا ژلایی حکومەتا عێراقی هەقە دئ هیتە جێبەجێکردن⁽⁷⁷⁾. ل دور ئەفی بابەتی، شاندەکی سەرکردایەتیا سیاسی کوردی ب سەروکاتیا جەلال تەلەبانی و ئەندامەتیا نیچیرقان بارزانی سەرەدانا بەغدا کەن و دگەل غازی ئەلیاوەر

کەرکوکێ نه که قیته دهستین کورداندا، دەمی ته ماشه ی هژمارا تورکومانا دهیته کرن، دبیزن 3 - 4 ملیون که سن، لی هه بوونا هژماره کا هوسا بهیچ شیوه یه کێ راست نینه... د هه مان دەمدا به ره یی تورکومانای نیزیکتیرین لایه نی تورکیایه، سه ره رایبێ نه فی چه ندی تورکومان بخۆ زی دابهش دبن، دەمی به حسا تورکومانا دکهن هه رده م کەرکوک دهیته پیشچاف، تورکیا دقیتن سیاسه تا نه فتی بکاربینیتن، نه ک سیاسه تا به رگریکن ژ مافین تورکومانا نه ف سیاسه ته ده ربیرینی ژ هه بوونا تورکومانا ناکه تن (89). تورکیا هه می هه لین خۆد دان رگریبی بکه تن کو حکومه تا هه ریما کوردستان و هیژ و لایه نی ت کوردستانی، کونترولا موصل و کەرکوکێ نه که ن، ژ لایه کیی دیتره ه سه ره رایبێ هه ولین زۆرین لایه نی کوردان ددان بو جیه جیکرنا مادی 58 به لی سه رکه فتی نه بوون، چونکی پرسا کەرکوک ب هه لایه نیستی ما، تورکیا پوله کێ کاریگه هه بوو لسه ر جیه یه نه کرنا مادی ناقبری.

نه نجام

1- نه نقه ره وه سا سه ره ده ربی دگه ل پرسا کەرکوکێ دکه تن وه ک به شه ک د چارچو فی سنوری جوگرافیا تورکیادا، ل دور نه فی ده ستیوه ردانا زه ق و ئاشکرا دنا ف کاروبارین عیراقیدا، دیاردبیتن کو تورکیا چ هزرا بو ده سته لات و سه ره وریا عیراقی ناکه تن، ب نه فی سیاسه تی ب روه نی خۆیا دبیتن کو تورکیا ته ماعکاری د ناخ و سه روه تی نه فتا عیراقیدا هه یه.

2- دەمی ئەمریکا پیلانا ژناقبرنا ده سته لاتا عیراقی دانای، تورکیا نه رازیبوونا خۆ ده ربی، چونکی ب دیتنا نه نقه ره هه ر ده ما ده سته لاتا عیراقی ها ته ژناقبرن، دی ده رفه تا دامه زراندا ده وله تا سه ره بخۆیا کوردی ل عیراقی دروستبیتن، پاشان دی کاریگه ریا راسته وخۆ لسه ر کوردین تورکیا بو داخۆزکرنا هه مان ماف هه بیت، تورکیا وه سا پیبینی دکر نه گه ر پکی ب سوپاین ئەمریکا نه ده تن بو هه کرنا به ره یی باکوری دژی عیراقی، دی بو ئەمریکا گه له کا قورس بیتن بشیتن ئوپه راسیون دژی عیراقی نه نجام بده تن.

3- کونترولکرنا کەرکوکێ ژ لای پيشمه رگه یقه، جه م

ئیکگرتی هنارت، هه ستیاریا تورکیا به رامبه ری هه لبژارتین کەرکوکێ ئاشکراکن و هوشداری دا، "نه گه ر ده ستکاری د دانیشنوانین کەرکوک و ده قه رین ده وره به رادا، ژ لای هه ندک گروپین عیراقیه [مه به ست ئی کوردن] به یه نه کرن و نه فان کارا دی کاریگه ریا خراب لسه ر سه قامگیریا ده قه ری هه بیتن، گول داخۆز ژ نه ان کر، نه فی بابه تی ب گرنگ وه ربگریت و ب هویری دیچوونی لسه ر بکه ن" (83).

ل دوماهیی پروسیسا هه لبژارتنا ل 2005/1/30 بریقه چوو، سه رجه می 275 کورسیا هه قه یه مانا عیراقی یا ئیکگرتی یا شیعا 133 ئینان، کوردان ئی 71 کورسی ئینان (84). تورکیا ژ نه نجامی هه لبژارتنا زۆریا توره بوو، چونکی به ره یی تورکومانای 3 کورسی برن، له وما نه ردوغان راگه هاند نه نجامی هه لبژارتنا نه دیموکراسی و نه دادپه روه رانه بوون و ئەمریکا به رپرسه ژ پیکدادان و توندوتیژه یه کا دنا هه را و کورد و تورکومانادا ژ نه نجامی هه لبژارتنا پوبده تن (85). پاشان ل 2005/1/3 ریچار د ئارمیته ج (Richard Armitage) جیگری وه زبری ده رفه یی ئەمریکا سه ره دانا نه نقه ره کر و دگه ل گول دانیشت، ئارمیته ج خۆیا کر تورکیا زۆر نیگه رانه سه باره ت وان هه ولین کوردین عیراقی بو خۆ سه پاندنی ل کەرکوکێ لسه ر کیستی تورکومانا دده ن (86). وه زاره تا ده رفه یا تورکیا ل 2005/2/13 ده یانه کیدا، دیا کر به شداریکرنا یا لاوازبوو، نه ریکه خستن ل هه ندک ده قه را ب تایبه تی ل کەرکوکێ هه بوو و نه نجامی هه لبژارتنا هه شه نگی تیدا نینه (87). شه کسه تن تورکومانا و نه نجامین کیم، ده ستین تورکیا و تورکومانا گریدان، چونکی پروپاکندا هندی دکهن کو پزێا تورکومانا ل عیراقی 2.5 ملیون که سن، هوکارین دیتر نه بوو، نه نقه ره پشته قانیا هه می تورکومانا بده ستخۆقه نه ئینابوو، هیژا تورکیا پشته قانی لیدکر به ره یی تورکومانای بوو، بتنی 75 هزرا ده نگ ئینان، نه قه وی چه ندی دگه هینیتن، به ره یی ناقبری نوینه راتیا هه می تورکومانا ناکه تن (88).

سیاسه تا تورکیا به رامبه ری کەرکوک، به رده وام هه ولده تن ب مه زکرنا ره گه زی تورکومانا به رگریی ژ کەرکوک بکه تن، مه رده م ئی فی سیاسه تی نه وه کو نه فتنا

- (9) Cumhuriyet Gazetesi, 13 Nisan 2003, SAYI 28312.
- (10) Abdulkadir Biltekin, 2003 Irak İşgalinden sonra Türk Dış Politikasında Kuzey Irak Kürtleri, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ufuk Üniversitesi, (Ankara – 2018), S 94 - 95.
- (11) هاتیه فه گوهاستن ژ، بهلما ئاقچورا، فیلمه کوردییه کهی دهولت، راپورتەکانی سه بارهت به کورد له سالی 1925 – 2007، وهرگیران ژ تورکی ئه رده لان گۆران، چاپخانه ی خانی، (دهوک - 2010)، ل 216 - 220.
- (12) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28448, 27 Temmuz 2003.
- (13) Hürriyet Gazetesi, 1 Ekim 2003, SAYI 19971.
- (14) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28480, 28 Eylül 2003.
- (15) Milliyet Gazetesi, SAYI 20089, 20 Eylül 2003.
- (16) Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Güvenlik Ve İstikrara Katkı... , Karar No 782, 7/10/2003, Resmi Gazete ile yayımı, Sayı 25253, 8/10/2003.
- (17) Hürriyet Gazetesi, SAYI 19978, 8 Ekim 2003.
- (18) الشرق الاوسط (جريدة)، العدد 9082، 10 اکتوبر 2003.
- (19) دکتور لقمان عمر محمود النعیمی، العلاقات العراقية – التركية 2002 – 2012، مجلة مركز الدراسات الاقليمية، جامعة الموصل، سنة 2013. المجلد 10. الاعدد 32، ص 150 - 151.
- (20) واثق محمد السعدون، البعد الامنی في العلاقات العراقية التركية، مجلة مركز الدراسات الاقليمية، جامعة الموصل، سنة 2012. المجلد 9. الاعدد 27، ص 29.
- (21) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28500, 18 Ekim 2003.
- (22) الامم المتحدة، مجلس الامن، جلسة 4844، القرار 151116، تشرين الاول/اكتوبر 2003.
- (23) خهبات (روژنامه)، ژماره 1274، 21 تشرينا به کهم 2003.
- (24) خهبات (روژنامه)، ژماره 1299، 9 تشرينی دووهم 2003.
- (25) خهبات (روژنامه)، ژماره 1282، 30 تشرينی دووهم 2003.
- (26) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28517, 4 Kasım 2003.
- (27) Demet Şenbaş, Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: İç ve Dış Politika Etkileşimi, T.C. Trakya

تورکیا هیلا سوره و نابیتن کورد لسه زالبین و بهیج پهنه کهی نابیتن بکه هیتنه د چارچوئی سنورئ هه ریمما کوردستانیدا، ل داهاتیدا ئی تورکیا دئ هه مان سیاست پهیره و که تن هه مبهری کوردان.

4- تورکیا بو ئارمانجین خو بین تاییهت هیزه که سیاسی بناقی بهر هیی تورکومانی ل کهرکوکئ دامه زرانديه، ئلایی تورکیا فه ب هه می رویه کپقه هاریکاریئ و پشتته قانیئ لیدکه تن، بهر هیی تورکومانی وه که هیزه که تورکیا، لی جیاوازا وئ یا سه ره کی دگه ل لایه ن و پارتین دیترین توكیادا ئه وه کو بهر هیی تورکومانی ل دهرقه یئ تورکیادا کار دکه تن، بتنی ئه جندا یئین تورکیا ل عیرا قئ جیبه جئ دکه تن، ب تاییه تی سیاستئ دئی کوردان پهیره و دکه تن.

5- تورکیا وه سا پینشینی دکه تن کو ئه گهر کوردان شیان کونترولا نه فتا که کوکئ بکه ن، دئ بیته هوکاری باشبوونا ئابورئ هه ریمما کوردستانی و ئابوره کی باش ئوتوماتیکی دئ بیته هوکاری دامه زراندا دهوله تا کوردی ل عیرا قئ، له ورا ئه نقره ب توندی دئی ئه قئ چه ندئ دراوستیتن، وه کی یا ئاشکرا رپگره که سه ر سه ختا جیبه جینه کرنا مادئ (58) بوویه.

پهراویز

- (1) Cumhuriyet Gazetesi (روژنامه)، 2 Mart 2003, SAYI 28270, Milliyet Gazetesi (روژنامه)، 2 Mart 2003, SAYI 19877.
- (2) Hürriyet Gazetesi (روژنامه)، 2 Mart 2003, SAYI 19758.
- (3) Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bu Karara Ait Tutanaklar, 20/3/ 2003, Karar 763, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mart 2003, SAYI 28289.
- (4) محمود رفیق محمود الشیخ أحمد، الاحتلال الامريكي للعراق (2003-2011م)، رسالة الماجستير غير منشور، كلية الاداب، الجامعة الاسلامية- غزة، فلسطين - 2018، ص 90.
- (5) The New York Times, Newspaper, April 9, 2003.
- (6) Mustafa Aydın, Nihat, Nesihan Kaptanoğlu, Riskler Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği Ve Türkiye, Basım TEPAV, (Ankara - 2007), S 14.
- (7) Barış Terkoğlu, 1991 Den'2003'e, Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi, (İstanbul – 2009), S 87.
- (8) Cumhuriyet Gazetesi, 11 Nisan 2003, SAYI 28310.

ژناڤرنا دەستەهلاتا عیراقی ل سالا 2003، ب ئاشکرای کارئ څوئیی سیاسی دکەتن، Ahmet İşcan, Türkiyenin İrak Türkmenleri Yönelik Dış Politikası, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (İstanbul - 2019), S 71 – 73.
(36) دکتور لقمان عمر محمود النعیمی، ترکیا فی الاستراتیجیة الامریکیة المعاصرة...، المصدر، السابق، ص 96، دکتور بیل پارک، ژ ب، ل 87، کوردستانی نوی (روژنامه)، ژ 3110، 2003/7/6.

(37) Demet Şenbaş, Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: İç ve Dış Politika Etkileşimi, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Anabilim Dalı, Doktora Tezi, (Edirne - 2018), S 146.

(38) مراد څۆشهقی حسۆ، گورانکارییهکانی کوردستان عیراق و په یوه نندییهکانی تورکیا و عیراق 1990 – 2005، وەرگیران ل ئینگلیزی موراد څۆشهقی حسۆ، چاپخانهی دهزگای ئاراس، (ههولیر - 2008)، ل 149.

(39) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28514, 11 Temmuz 2003.

(40) The New York Times, Newspaper, July 6, 2003.

(41) The New York Times, Newspaper, July 7, 2003.

(42) په یوه نندییهکانی تورکیا و ئیسرائیل له سهردهمی فه زمانره وای حزبی داد و گه شه پیدان دا، بلاوکراوهکانی سهنته ری لیکولینه وهی ستراتیجی کوردستان، سلیمان، (سلیمان - 2003)، ل 143 - 144.

(43) The New York Times, Newspaper, July 8, 2003.

(44) دکتور لقمان عمر محمود النعیمی، ترکیا فی الاستراتیجیة الامریکیة المعاصرة، المصدر السابق، ص 124 - 126.

(45) The New York Times, Newspaper, Jan 30, 2004.

(46) دهستوری کاتی یی عیراقی ژ 62 مادا پینکدهات و ل 2004/3/8 ژلایی هه می ئەندامین ئەنجومه نی حکم یی عیراقی هه هاته واژوکرن، بۆ زیده تر بنیره، الشرق الاوسط (جریده)، 7 مارس 2004، الاعدد 9231.

(47) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28635, 1 Mart 2004.

(48) الشرق الاوسط (جریده)، الاعدد 9233، 9 مارس 2004.

(49) الشرق الاوسط (جریده)، الاعدد 9231، 7 مارس 2004.

(50) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28643, 9 Mart 2004.

(51) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28636, 2 Mart 2004.

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Anabilim Dalı, Doktora Tezi, (Edirne - 2018), S 139 .

(28) Mustafa Şencanlar, Türk Dış Politikası'nda Milliyetçilik Ve Müdahalecilik Tartışmaları Kuzey Irak Ve Rojava Örnekleri, T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (Sakarya - 2015), s 69.

(29) دکتور لقمان عمر محمود النعیمی، ترکیا فی الاستراتیجیة الامریکیة المعاصرة، (1991 - 2007)، دار ابن الاثیر للطباعة والنشر جامعة الموصل، (موصل - 2009)، ص 124 - 126.

(30) دکتور بیل پارک، سیاسه تی تورکیا به رامبه به باکوری عیراق، وەرگیران له عه ره بییه وه، بهرزانئ مهلا تهها، چاپخانهی چوارچرا، (سلیمان - 2010)، ل 74 - 75.

(31) Hatıce Sultan Gezgin, Türkiye'nin 2003 – 2010 Yılları Arasında Kuzey Irak Politikası, T.C. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, (Istanbul - 2011), S 73.

(32) لیوا جی گارنیر یی خانه نشین کری ل سالا 1938 ل ویلایه تا فلوریدا ل ئەمریکا ژ دایکوبویه، ل سالا 1962 ل زانکویا فلوریدا ب پسروریا میژوو ده چووویه، پاشان ل زانکویا په نسلقانی ماسته ر ب پسروریا ئیداردا وەرگرتیه، ل سالیئ شپستاند ل سهردئ بیستئ دهست ب خزمه تا سهریازی د ناف له شکرئ ئەمریکا دا کریه و چه ندین پله و بهرپرسیارین له شکره ری وەرگرتیه، ل سالا 1991 فه زمانداری له شکره ری ئەمریکا بوو ل باشوری کوردستانی ب مه به ستا پشکیشکرنا هاریکاریکرنا په نابهرین کورد، ل سالا 2003 پشتی ژناڤرنا دهسته لاتا عیراقی یا بهری گارنه ر وهک سهروکی دهسته یا دوباره ئاقه دانکرن و هاریکاریین مروقی ل عیراقی گه هشته به غدا،

<https://www.aljazeera.net/amp/encyclopedia/2015/7/2/3>.

(33) برابیه تی (روژنامه)، ژماره 3974، 23 نیسان 2003.

(34) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28324, 25 Nisan 2003.

(35) ل سالیئ نوتادا ل چه رغی بیستیدا ل ژیر دهسته لاتا بهری یا عیراقیدا ئاسان نه بوو پارتین سیاسی بهینه دامه زراندن، له ورا به ره یی تورکومانیی عیراقی ب هاریکاریا تورکیال مه ها شو باتا 1995 ل ژیر ناڤی ریکخواه کا نه حکومی بۆ بهرگریکرنا ژ مافین تورکومانانا و پاراستنا ئیکپارچه یا ئاخا عیراقی هاته دامه زراندن، پشتی

- (70) الشرق الاوسط (جريدة)، العدد 9427، 19 سبتمبر 2004.
- (71) خهبات (روژنامه)، ژماره 1562، 16 ئهیلولی 2004.
- (72) خهبات (روژنامه)، ژماره 1600، 24 تشرینی یه کهم 2004.
- (73) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28860, 12 Ekim, 2004.
- (74) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28863, 15 Ekim, 2004.
- (75) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28864, 16 Ekim, 2004. □
- (76) مراد خوشهفی حسۆ، ژ ب، ل 154 - 155.
- (77) خهبات (روژنامه)، ژماره 1663، 28 کانوی دووهم 2004.
- (78) دهربارهی دهقی نامین ئەباد عهلاوی سهروک وهزیرانی عیراقی و ههردوو سهفیرین بهریتانیا و ئەمیریکا ل بهغدا، بنیره: کوردستانی نوئ (روژنامه)، ژماره 3582، 2005/1/28.
- (79) المجلس الوطني لکوردستان - العراق، قرار الرقم 60، 2005/1/15.
- (80) کوردستانی نوئ (روژنامه)، ژماره 3572، 2005/1/16.
- (81) مراد خوشهفی حسۆ، ژ ب، ل 154 - 155.
- (82) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28955, 15 Ocak, 2005.
- (83) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28965, 25 Ocak, 2005.
- (84) الشرق الاوسط (جريدة)، العدد 9575، 14 فبرابر 2005.
- (85) دکتوره حنا عزو بهنان، العالقات العراقية - التركية 2005 - 2010 (دراسة سياسية اقتصادية)، مجلة مركز الدراسات الاقليمية جامعة الموصل، المجلد 8، الاعدد 25، (موصل - 2012)، ص 62.
- (86) The New York Times, Newspaper, Jan 4, 2005.
- (87) دکتور لقمان عمر محمود النعیمی و ميثاق خيرالله جلود، علاقات تركيا الاقليمية في عهد حكومة حزب العدالة والتنمية 2002 - 2011، دار ابن الاثير للطباعة والنشر جامعة الموصل، (الموصل - 2012)، ص 44 - 45.
- دکتور لقمان عمر محمود النعیمی، العالقات العراقية- التركية 2002 - 2002، المجلة مركز الدراسات القليمية
- (52) Demet Şenbaş, Adı Geçen Eser, S 140 - 141.
- (53) خهبات (روژنامه)، ژماره 1464، 10 حوزهبیران 2004.
- (54) کوردستانی نوئ (روژنامه)، ژماره 3401، 2004/6/24.
- (55) خهبات (روژنامه)، ژماره 1493، 9 تهموزا 2004.
- (56) Özden Zeynep OKTAV, Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri, Dergisi Ortadoğu Etütleri, Cilt 1, Sayı 2, (2010 - Ankara), s 57.
- (57) Cumhuriyet Gazetesi, 28 Haziran 2004, SAYI 28754, The New York Times, Newspaper, June 27, 2004.
- (58) دکتور لقمان عمر محمود النعیمی، القضية العراقية وانعکاساتها على العلاقات التركية - الامريكية 2003 - 2006، المجلة مركز الدراسات الاقليمية، جامعة الموصل، المجلد 4، الاعدد 8، (الموصل - 2007)، ص 63 - 95.
- (59) خهبات (روژنامه)، ژماره 1482، 28 حوزهبیران 2004.
- (60) الشرق الاوسط (جريدة)، العدد 9367، 21 يوليو 2004.
- (61) Abdulkadir Kahraman, Iraq'In, Geçmişİ Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, T.C. Kadir Hos Üniversitesi, (Istanbul-2008), s 126.
- (62) Cumhuriyet Gazetesi, SAYI 28804, 17 Ağustos, 2004.
- (63) الشرق الاوسط (جريدة)، العدد 9394، 17 اغسطن 2004، خهبات (روژنامه)، ژماره 1523، 17 ئابی 2004.
- (64) ماده (58)، قانون ادارة الدولة العراقية للمرحلة الانتقالية لعام 2003 م.
- (65) بۆزیده تر لسهر مادی 58 بنیره، کوردستانی نوئ (روژنامه)، ژماره 3314، 2004/3/9.
- (66) خهبات (روژنامه)، ژماره 1457، 3 حوزهبیران 2004.
- (67) دکتور لقمان عمر محمود النعیمی و ميثاق خيرالله جلود، علاقات تركيا الاقليمية في عهد حكومة حزب العدالة والتنمية 2002 - 2011، دار ابن الاثير للطباعة والنشر جامعة الموصل، (الموصل - 2012)، ص 45.
- (68) خهبات (روژنامه)، ژماره 1560، 14 ئهیلولی 2004.
- (69) خهبات (روژنامه)، ژماره 1562، 16 ئهیلولی 2004.

- جامعة الموصل، المجلد 10، الاعدد 32، (الموصل - -
Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Bolu -
2007), SS 52-53.
(2013), ص 151 – 153.
(89)Elif Aydoğdu Oral - Önder Sözen, Ortaoğu
İşgalinin 4. Yılında Irak ve Türkiye, Grafik
Tasarım: Nurcan Durmaz, (izmir – 2010), S 10.
(88)Zülfü Dağdeviren, Türkiye'nin, Kuzey Irak
Politikası Devlet - Hükümet İlikileri, Yüksek
Lisans Tezi, T.C. Abant İzzet Baysal

سياسة تركيا تجاه كركوك 2003 - 2005

الخلاصة

أن مبادئ سياسة تركيا الخارجية تجاه إقليم كردستان، بعضها ثابتة وغير قابلة للتغير، ومنها لا يمكن إقامة دولة كردية في العراق ومنها انه لا يجوز ان يسيطر الكورد على مدينتي الموصل وكركوك وكذلك لا يجوز بأي شكل من الاشكال ان تكون كركوك ضمن حدود اقليم كردستان، لانهم يطلقون على كركوك بانها مدينة توركمانيه. في الحقيقة، يستغل أنقرة قضية التركمان حسب ما يخدم مصالحها السياسية من جهتين، لكي لا يسيطر الكورد على مدينة كركوك ولكي لا يكون في المستقبل مصدراً اقتصادياً قوياً لإنشاء دولة كردية، ومن الناحية الاقتصادية فإن لأنقرة أطماع في كركوك لانها مدينه غنيه بالنفط وهذا هو الدافع الاساسي لسياسة تركيا واستراتيجيتها تجاه مدينة كركوك. ينظر حكومة تركيا الى كورد العراق بانهم مصدر تهديد لوحدة بلادهم، وانهم لو حصلوا على حقوقهم السياسية والوطنية في العراق سيكون له تأثير مباشر على الكورد في تركيا، لذا تقف تركيا دائماً بوجه هذا التخوف وتضغط دائماً على حكومة بغداد لكي لا يحصل الكورد على حقوقهم وكذلك تضغط وتهدد حكومة اقليم كردستان بعدم المطالبة بالانفصال عن العراق.

الكلمات الدالة: العراق، تركيا، الولايات المتحدة الأمريكية، إقليم كردستان، كركوك، البيشمركة.

TURKISH POLICY TOWARDS KIRKUK 2003-2005

YOUSIF MOHAMMED YOUSIF* and MEHVAM ARIF ABDULRAHMAN**

*Dept. of Political Science, College of Law and Political Science, Nawroz University, Kurdistan Region-Iraq

**Dept. of History, College of Humanities, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

Turkey's foreign policy has principles towards Kurdistan Region, there are some solid and unchangeable essentials, and among them it is not possible to establish any Kurdish independent state in Iraq, also it is not permissible for the Kurds to dominate any of the cities of Mosul and Kirkuk, as well as it is not permissible in any way for Kirkuk to be a part of the Kurdistan Region, because they call Kirkuk that it is a Turkmen city, and in fact, Ankara with regard to the Turkmen issue, it serves its political interests from two sides, so that the Kurds do not control the city of Kirkuk and as a result It will not be a strong economic factor in the future for the establishment of a Kurdish state, and from the economic point of view, Ankara has ambitions in Kirkuk because it is a city rich in oil, and this is the main and most important motive point for Turkey's policy and strategy towards Kirkuk. The Ankara government considers the Iraqi Kurds a source of threat to the unity of their country, in case if they obtain their political and national rights in Iraq, it will have a direct impact on the Kurds in Turkey, so Turkey is always pressuring the Baghdad government so that the Kurds do not get their rights, as well as pressuring and threatening the Kurdistan Regional Government not to demand separation from Iraq.

KEYWORDS: Iraq, Turkey, United States of America, Kurdistan Region, Kirkuk, Peshmerga .